

MORIAŁ
al Marii Wittek

FUNDACJA GENERAL ELŻBIETY ZAWACKIEJ
Archiwum i Muzeum Pomorskie Armii Krajowej
oraz Wojskowej Służby Polek
ul. Podmurza 93, 87-100 Toruń, tel. 0048566522186
e-mail: sekretariat@zawacka.pl www.zawacka.pl
NIP 956 16 25 127 KRS 0000041692

fot. (ksero)

AK

. KG
oddział VI

ppor. **STRASZEWSKA Maria**

ps. „Anna”, „Emma”, „Lilka”

3608/WSK

SPIS ZAWARTOŚCI TECZKI — STRASZEWSKA Maria

3608/WSK

I/1. Relacja —

I/2. Dokumenty (sensu stricto) dotyczące osoby relatora —

I/3. Inne materiały dokumentacyjne dotyczące osoby relatora —

II. Materiały uzupełniające relację ✓ k. 4, s. 1-4

III/1 — Materiały dotyczące rodziny relatora —

III/2 — Materiały dotyczące ogólnie okresu sprzed 1939 r.

III/3 — Materiały dotyczące ogólnie okresu okupacji (1939-1945) —

III/4 — Materiały dotyczące ogólnie okresu po 1945 r.

III/5 — inne...

IV. Korespondencja —

V. Nazwiskowe karty informacyjne ✓ k. 5, s. 1-5

VI. Fotografie fot. (ksero) pkt. II s. 4.

II Materiały uzupełniające relacje

- T. Rylska "Trembicka". Maty sabotaż "Wawer" - relacje, [w:] Łączność, sabotaż, dywersje - Kobiety w Armii Krajowej, 1985, kopia, k. 3, s. 1-3
- Straszewska Maria [biogram], [w:] Hawcewki 1939-1945. Relacje i Pamiątki, W-wa 1985, k. 1, s. 4
- Straszewska Maria [notatka biograficzna], [w:] Trzaska F. "Sylwetki członków Kote Komendy Główniej AK, W-wa 1997, kopia, k. 1, s. 4.

oryg. n. E2

DK
14-111

Straszeńska Hanna

ps. "Hanna", "Emma", "Lilka"
pusty salafar

Bożenka, "Salafar", "Dymarek",
"Kobielichy" M. A. B.
Wersja 1985 s. 159, 165, 166

dk. 97

ROZDZIAŁ I

MAŁY SABOTAŻ „WAWER” - RELACJE

Teresa Ryłska „Trembicka”

Akcja sabotażowa przeciw propagandzie niemieckiej i zarządzeniom okupanta – narodziły się samorzutnie jako reakcja ulicy warszawskiej na tychmiast po wkroczeniu wojsk niemieckich do Warszawy.

Za inicjatorkę sabotażu uważa się studentkę Elżbietę Zahorską, arestowaną i skazaną na śmierć za zrywanie propagandowych plakatów niemieckich „Anglio – twoje dziecko!” Wyrok został wykonany 4 listopada 1939 r.

W końcu października tegoż roku członkowie jednej z pierwszych organizacji podziemnych pod nazwą Polska Ludowa Akcja Niepodległościowa – „PLAN” – rozpoczęli działalność przeciw propagandzie wrogiej, nalepiając na plakaty z proklamacją o utworzeniu „Generalnej Gubernii” – obraźliwe i ośmieszające napisy.

W grudniu 1939 r. grupa młodzieży harcerskiej dokonała akcji przeciw Polakom, bywającym w lokalach przeznaczonych dla Niemców. Kiedy sala restauracji Adria pełna była niemieckich wojskowych i cywilnych, a wśród nich tych Polaków, którzy zabawiali się w towarzystwie niemieckim, sala ta została zagazowana gazem wywołującym nagłe wymioty. Były to wystąpienia samorzutne.

W listopadzie 1939 r. zapadła decyzja zorganizowania planowego i systematycznie uprawianego sabotażu. Akcja ta miała też być jednocześnie ostrzeżeniem dla Polaków, którzy zapominali o obowiązkach i poczuciu własnej godności. Także miała spotężeństwo polskie podtrzymać na duchu w tych trudnych czasach. Przede wszystkim jednak chodziło o uprzykrzenie życia okupanta. Żeby nie czuli się pewnie, żeby przypominali sobie na każdym kroku, że Polacy się nie poddali, że dalej walczą.

Z inicjatywą prowadzenia przez kobiety akcji małego sabotażu wystąpiła już w jesieni 1940 r. Leonetyna Urbanowiczówna pseudonim „Bronka”, „Maria I” – instruktorka przedwojennego Przystosowania Wojskowego Kobiet (PWK). W czasie okupacji była ona referentką WSK – WOSP a od 1942 r. referentką WSK przy Komendzie Okręgu Warszawskiego AK. W porozumieniu ze swą bezpośrednią komendantką Marią Wittek, ps. „Mira” – szefem wydziału Wojskowej Służby Kobiet w Komendzie Główniej

ZWZ1) (później AK) zaproponowała Urbanowiczówna Marii Straszewskiej prowadzenie wspólnie z Organizacją Harcerską antyniemieckich akcji ulicznych.

Na razie inicjatywa ta nie została zrealizowana. Tymczasem w Biuletynie Informacyjnym z 1 listopada 1940 r. ukazał się artykuł pt. „Mały sabotaż”, autorem był zapewne Aleksander Kamiński, postulujący „codzienną i powszechną realizację sabotażu”.

W końcu listopada 1940 r. Maria Straszewska, ps. „Lilka”, „Emma”, „Anna”, kierowniczka Zrzeszenia Akademickich Kregów Starszoharcerskich „Kuznica”, zorganizowała w Chyliczkach pod Piasecznem w domu swych rodziców odprawę, poświęconą sprawie „małego sabotażu”. W tym zebraniu oprócz Straszewskiej i czterech harcerzy z „Kuznicy” wziął udział harcmistrz Rzeczpospolitej Aleksander Kamiński – redaktor Biuletynu Informacyjnego i późniejszy szef BIP-u²⁾ w Okręgu Warszawskim. W Chyliczkach rozważano zagadnienie wyboru takiej formy propagandy antyniemieckiej, która łączyłaby w sobie możliwie największą skuteczność oddziaływania psychicznego na wroga oraz pozytywnego oddziaływania na własne społeczeństwo z pewną atrakcyjnością dla samych uczestników akcji i – niezbędnie – z walorami wychowawczymi wobec zaangażowanej w to młodzieży.

Projekt utworzenia specjalnej organizacji małego sabotażu przedłożony przez Kamińskiego został zaakceptowany. Tytułem próby pierwszą akcję (wybicie szybu w fotografiów, którzy wystawiali zdjęcia Niemców) wykonali 5 grudnia 1940 r. uczestnicy powyższego zebrania – z Marią Straszewską włącznie.

Organizacja Małego Sabotażu „Wawer” rozpoczęła swą oficjalną działalność na terenie miasta Warszawy, a następnie objęła też cały powiat warszawski. Pracami organizacji kierowała Komenda Główna „Wawra” w składzie: komendant główny, komendanci okręgów i sekretarz komendy. Tereny objęte działaniem „Wawra” dzieliły się na okręgi: Śródmieście, Północ, Południe, Praga. Od 1942 r. piątym okręgiem „Wawra” był Powiat Warszawski. Jesienią 1941 r. nastąpiło połączenie organizacji „Wawer” z organizacją młodzieżową „Palmiry” o podobnych celach jak „Wawer”.

Skład pierwszej Komendy Główniej „Wawra”:
Komendant Główny – Aleksander Kamiński, pseudonim „Dąbrowski”;
Komendant Okr. Śródmieście – Czesław Michalski, ps. „Jankowski”;
Komendant Okr. Północ – Czesław Zadróźny, ps. „Głowacki”;
Komendant Okr. Południe – Józef Piątkowski, ps. „Nosowicz”;
Komendant Okr. Praga – Mieczysław Weitzkorn, ps. „Lwowicz”;
Sekretarka Komendy Główniej – Teresa Sokołowska Ryłska, pseudonim „Trembicka”, organizatorka i komendantka grupy inspekcji.

Duszą „Wawra” był Kamiński. Przy organizowaniu Małego Sabotażu wykazał raz jeszcze swe niezwykłe talenty. Zastąpił jego – w pierwszym

1) Informacja Leonetyny Urbanowiczówny.

2) Biuro Informacji i Propagandy.

Każdy okręg „Wawra” miał swoją grupę inspekcji. Każda grupa miała wyznaczony teren inspekcji. Niejednokrotnie raporty z kontroli terenów dawały świadectwo o specjalnie dobrym wykonaniu poleconego zadania całych zespołów lub poszczególnych Wawerczyków. Na podstawie tych raportów zespoły były oceniane przez całą Komendę. Najlepsze wykonania wyróżniano i odznaczano honorowym pseudonimem. Stąd na przykład pseudonimy: „Kotwicki”, „Kopenicki”, „Kliński”, „Kwaciarka”, „Wolska” itd.

Zespoły inspekcji liczyły z czasem po kilkanaście dziewcząt w okręgu. W całym mieście było ich około pięćdziesięciu. Na czele inspekcji stała od grudnia 1940 r. do listopada 1942 r. „Trembicka”, a od grudnia 1942 r. aż do Powstania „Maria Wawerska”. Raporty otrzymywały początkowo od Zofii Wiśniewskiej Machnowskiej „Zuli”, „Marty”, później od Krystyny Wiśniewskiej Szabelskiej, „Magdy”. Obie były harcerkami. „Zula” była jednocześnie komendantką inspekcji okręgu Południe, a „Magda” okręgu Praga; w Śródmieściu była Danuta Bańkowska „Danka”, zaś w okręgu Północ — Bogna Domańska „Wolska”.

Komórka więzienna

W miarę jak mnożyły się aresztowania, w połowie 1941 r. „Wawer” utworzył komórkę do opieki nad więźniami i ich rodzinami. Była ona obsadzona wyjącznie przez kobiety. Pierwszym szefem komórki była Z. Wiśniewska Machnowska „Zula”. Łączniczki między organizacją i rodzinami rekrutowano spośród kobiet nie zaangażowanych czynnie w konspirację. Jedną z takich łączniczek była Jadwiga Sokołowska (matka Ryjskiej). Otrzymywała ona od „Zuli” adresy i pieniądze. Były to niewielkie sumy, wystarczające na skromną paczkę przesyłaną przez rodzinę dla więźnia. Pod wskazanymi adresami Sokołowska przeprowadzała wywiady i przekazywała „Zuli” potrzeby rodzin, które przyjmowały ten pośredni kontakt z organizacją aresztowanej córki lub syna z wdzięcznością, zautaniem.

Kobiety Komendy Głównej „Wawra”

Funkcje sekretarki KG „Wawra” były wielorakie i nie miały nic wspólnego ze zwykłym sekretarstwem. Należało do niej: dostarczanie lokali konspiracyjnych na cotygodniowe zebranie Komendy; dostarczanie do lokalu materiałów (nalepki, ulotki, kwasy żrące itp.) potrzebnych do następnej akcji; prowadzenie kasy „Wawra”; inspekcja — sprawdzanie wykonania poleconych akcji oraz — w miarę rozrostu „Wawra” organizowanie wawerskich zespołów kobiecych. Sekretarka była ważnym czynnikiem dobrego i efektywnego funkcjonowania organizacji.

Kolejnymi sekretarkami KG „Wawra” były:
Teresa Sokołowska Ryjska „Trembicka” od grudnia 1940 r. do 3 listopada 1942 r. Urlopowana z powodu aresztowań w Komendzie (Weitzkom,

Michalski) przybrata nazwisko Wanda Kolińska i na rozkaz Komendanta opuściła Warszawę.

Maria Sokołowska Okonińska, ps. „Maria II”, później „Maria Wawerska”, od listopada 1942 r. do Powstania Warszawskiego. Była ona jednocześnie komendantką grup kobiecych oraz prowadziła tajne nauczanie polskiego i historii w szkole Nr 133 na Marymoncie, jako etatowa nauczycielka („Sokołowska — to była patriotka” — mówi o niej ówczesny kierownik szkoły — Brodnicki)¹³.

Maria Straszewska „Anna” od grudnia 1940 r. do listopada 1942 r., chociaż formalnie nie była ona członkiem Komendy, odegrała w organizacji wielką rolę. Zapewniała ona łączność „Wawra” z Organizacją Harcererek oraz ze wspomnianą już „Kuźnicą”. Ona także pośredniczyła między wytwórcami „materiałów” do akcji wawerskich a Komendą „Wawra”. Często osobiście transportowała razem z „Trembicką” te materiały do mieszkań, w którym miało się odbyć zebranie Komendy Głównej. „Skryniczka” pocztowa wawerska była u Apolonii Bocianówny „Poli”, albo u „Anny” na Hożej, skąd „Trembicka” odbierała materiały. Oprócz „Anny” często pomagały w ich transporcie „Zula” i „Magda”. „Anna” niejednokrotnie z amatorsztwa brata udział w akcjach wawerskich, ale przede wszystkim służyła radą i pomocą organizacyjną a także poddawała projekty nowych zadań.

Wspomnienie

Gdy brakowało nam lokalu, w ostatecznej potrzebie, ratowałam się pomieszczeniami Fabryki Namiastki Herbaty „Sopotem”, przy ul. Mokołowskiej 13, której byłam kierowniczką. Lokal ten otrzymał kryptonim „Apteka”. Miał on parę zalet. Była to przerobiona kuchnia z drugim wyjściem na tzw. „kuchenną” klatkę schodową. Tędy wchodzili i wychodzili konspiratorzy. Praca w Fabryce kończyła się o 15-tej, lokal był pułsty. Mogłam zamknąć wewnętrzne drzwi i już od 16-tej wpuszczać członków Komendy na zebrania. W „Apteczce” miałem pewność, że nikt nie będzie słyszał naszych rozmów. Okna miały dobre zasłony, a bardzo pakowna skrytka pod jedną z szaf laboratoryjnych dodawała walorów temu lokelowi.

Raz jednak przeżyliśmy moment grozy w „Apteczce”. Było to pod koniec zebrania, po omówieniu poprzedniej i następnej akcji, po rozdeleniu materiałów (jakichś nalepek), gdy usłyszeliśmy ciężkie kroki meście w dużym, przyległym do laboratorium pokoju. Po chwili ktoś próbował otworzyć drzwi, a gdy nie ustąpiły — rozległo się natarczywe, mocne, coraz mocniejsze stukanie. Zamarli w bezruchu nasłuchiwaaliśmy. Kroki zaczęły się oddalać. „Poszli po tom, czy siekierę” — pomyślałam. Skorzystałszy z ciszy w tamtym pokoju i zebrani pojedynczo zaczęli wychodzić kuchenymi schodami. Nie mieliśmy pewności czy na dole nie czekają Niemcy.

¹³ Inf. M. Okońskiej.

PK

Straszewska Maria

sekretnarka i tłumaczka Aleksandra Kamińskiego
siostra Binna i Ani Pary (RIP) str. 110a PK

sekretnarka "Biuletyn Informacyjny" organizacja PK

str. 110a

KG RIP

~

STRASZEWSKA

~~Straszewska~~ Maria

ps "Emma"

sekretnariat Centralny "Biuletyn Informacyjny"

AR
KG

7

STRASZEWSKA MARIA "Anna" "Emma"

147. Maria STRASZEWSKA "Anna", "Emma", ppotr., ur. 28 IV 1919; "Szare Szeregi", Oddz. VI KG AK BIP, czł. redakcji, sekretarka i łączniczka „Biuletynu Informacyjnego”; Uczestniczka Powstania Warszawskiego; Brzoza, 1 Srebrny Krzyż Zasady, 2 Miecze, Akcja Burza, Medal Zwycięstwa i Wolności, Krzyż Kawaler, OOP i in. Prof. na Wydz. Polonist. Univ. Warsz. W latach 1979-86

20b

Trzeńska F. "Sulcecki" ezobokau
Kola Komandy 630109 AK
SZZAK, 15-10a 1991

B-FA DAK

M. Mary-Denis: Udział w KG AK, 7

11/4

PK

Warszawa

oddział VI

AK
KG
part. 100%

STRASZEWSKA

Maria ps. "Anna", "Emma"

Harajmstrajm, zastępca kierownika akademickich
Krajowa stowarzyszeniowa "Kuznica". Współpracę
z Akcją Burzy Kamińskiego w akcji "Kawaler"
mały sabotaż, łączniczka, organizacja KG AK
"Biuletyn Informacyjny". Po powstaniu oboz
jenczo w Leithain. Pomocnik. Odznaczona
Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieczami

Po wojnie magisterium. Prof. Uniwersytetu Warszawskiego
Wykłady na Sorbonie

20b. Harajm 1939-1945 Relacje i Pamietniki
1985

T. 3608/WSK

STRASZEWSKA Maria
ps. „Anna”, „Emma”, „Lilka”

AK
KG
W-wa

V Nazwiskowe karty informacyjne, k. 5

STRASZEWSKA MARIA „Anna” „Emma”

V-1

AK
KG
Part. 1945

Oddział VI

Trzaska F. i Sulcecki ezrowców
Kolej Komandy Główny AK
SZZAK, 1945-1947

147. Maria STRASZEWSKA „Anna”,
„Emma”, ppor., ur. 28 IV 1919; „Szare
Szeregi”, Oddz. VI KG AK BIP, czł. redakcji,
sekretarka i łączniczka „Biuletynu Informac.”,
Uczestn. Powstania Warsz. Brąz. i Srebr. Krzyż
Zast. z Miecz., Akcja Burza, Medal Zwycięstwa
i Woln., Krzyż Kawaler. OOP i in. Prof. na
Wydz. Polonist. Uniw. Warsz. W latach 1979-86
prof. i dyr. Centrum Studiów Polonist. na
Sorbonie w Paryżu.

B.FADAK

P. B. 198

i.

V-2

DK
W-w

Straszewska Maria

ps. Anna, Emma, Lilka

Maty "sabotaż"

"dżernioł", Sabotaż, Dymarski's
"Kobiety" w A.K.

Wydawnictwo 1985 s. 159, 165, 166

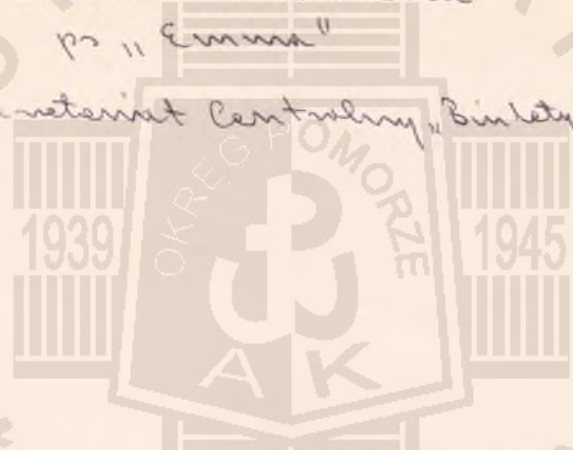
sk. 97

i

AK V-3
KG

STRASZEWSKA
Straszewska Maria
ps "Emma"

Sekretariat Centralny "Biuletyn Inform."

M. Kay-Kruszewicz: Kobiety w KG AK, s. 7

Kob. '97

V-4

AK

Warszawa

STRASZEWSKA Maria ps. „Anna”, „Emma”
Harcmistrzyń, zastępca Kierownika akademickich
Kreśli stanszoharcerskich „Kuznica”. Współpraca
z Aleksandrem Kamińskim w akcji „Wawer”
mały sabotaż, Igauwczka, organu KG-AK
„Biuletyn Informacyjny”. Po powstaniu obóz
ienców w Leithain. Porucznik. Odznaczona
Srebrnym Krzyżem Zasługi z Mieciami.
Po wojnie magisterium. Prof. Uniwersytetu Warszawskiego
Wykłady na Sorbonie.

Zob. Harcerstwo 1939-1945 Relacje i Pamiętniki

PWN Warszawa 1985

str 194

2. Rut 2002

V-5 AK

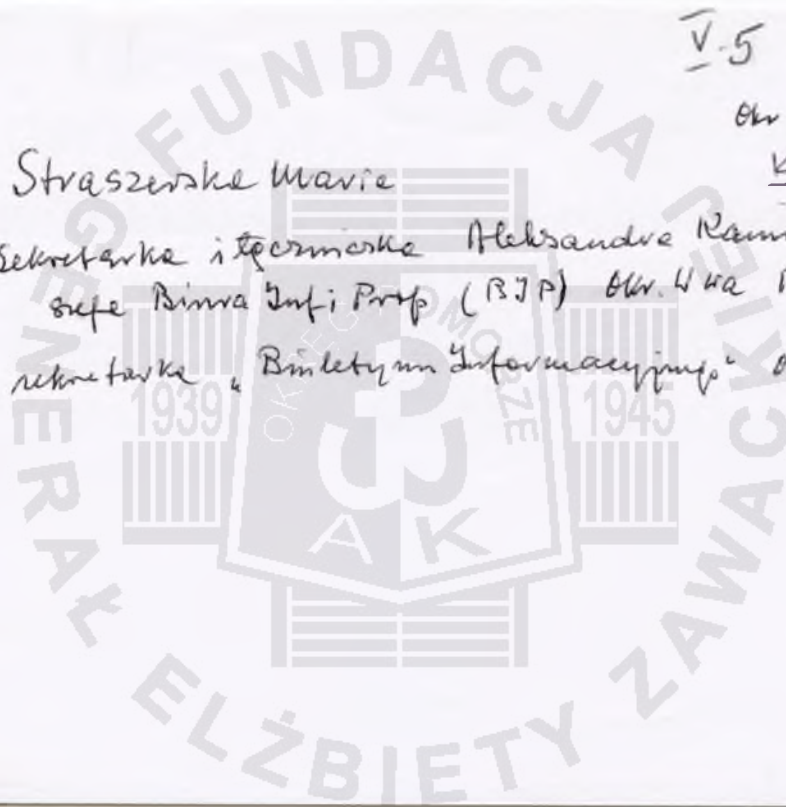
Okr. WWA

KG BIP

Straszerne Marie

Sekretarke i kierownice Aleksandra Ramin'skiego
sefe Binwa Inf. Prap (BIP) Okr. WWA AK

rekre tarke " Binletym Informacyjnym" Orgam. KG AK

STRASZEWSKA Maria

